

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste Instituut
Haridusteadus (loodusteaduslikud ained) õppekava

Sander Kaasik

POEETILISE RUUMI GEOGRAAFIA: RÄNNUNARRATIIVI NÄITEL

bakalaureusetöö

Juhendaja: Kadri Tüür

Läbiv pealkiri: Poeetilise ruumi geograafia

KAITSMISELE LUBATUD

Juhendaja: Kadri Tüür MSc

.....
(allkiri ja kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees: Mario Mäeots PhD

.....
(allkiri ja kuupäev)

Tartu 2016

Sisukord

Sissejuhatus	3
Teoreetiline osa	5
Kontrastiprintsiip	5
Egotsentri paigutamine skaalale	7
Poeetilised liialdused vana aja geograafias – skaala asetamine kaardile.....	9
Kauguse ja laengu tugevuse vaheline seos	12
Analüüs.....	14
Poeetiline ruum.....	14
Egotsentrist lähtuvad vastandused rännuloo narratiivis	15
Tulemused ja arutelu	23
Kokkuvõte	26
Summary	26
Tänuõnad	27
Autorsuse kinnitus.....	28
Kasutatud kirjandus.....	29
Analüüsitud kirjandusteosed.....	29
Kaardid	29
Lisad	30
Lisa 1	30
Lisa 2	31
Lisa 3	32

Sissejuhatus

Põhikooli riiklikus õppekavas on kirjas: „*Õppetegevus ja selle tulemused kujundatakse tervikuks lõimingu kaudu.*“ (Põhikooli riiklik õppekava § 5. (1)) Lõimingu võimaluste kohta saab pikemalt lugeda 2010. aastal ilmunud „Lõimingukogumikust“. Kogumikus kirjutatakse, et teadlik ja eesmärgipärane ainete lõimimine loob märgatavalt paremad eeldused õpilaste sisemise lõimingu tekkeks, mis on õpetamise üheks eesmärgiks. (Liiber 2010: 489) Sisemine lõiming tähendab, et õpilane loob ise ainevaldkondade vahelised seosed. Teooriat, mis keskendub õpilaste teadmisloomesse kaasamist varasematele teadmistele ja mõistetele uute konstrueerimise kaudu, nimetatakse konstruktivistlikuks õpikäsitluseks. (Kuust 2010: 11)

Lõimingu üheks väljundiks on aineülesete seaduspärade loomine. „*Õpitu kinnistub paremini, kui õpilased rakendavad ühes situatsiooni õpitud ka teistes situatsioonides.* See annab õpilastele võimaluse näha nende poolt õpitud uutest aspektidest ja perspektiividest,“ kirjutab Tiina Kuusk. (Kuusk 2010: 14) Üheks heaks näiteks lihtsasti ülekantava seaduspära kohta on riskikorrutus. See on lihtne graafiline mõttemudel, mida õpitakse tavaliselt protsentarvutuste juures, kuid kehtib kõigi vastavussuhete puhul. Võib väita, et õpilastel, kes on protsentarvutuste lahendamisel õppinud kasutama riskikorrutist, on hilisemas elus paljude ülesannete lahendamise juures eelis, võrreldes õpilastega, kes seda kasutama õppinud ei ole.

Ainevaldkondade vahelisi analoogiaid ja paralleele, aga ka erinevusi ja vastuolusid organiseerides on võimalik keerukate süsteemide ja ebatavaliste seoste mõistmine, saada alternatiivseid võimalusi mõtlemise korrastamiseks ja struktureerimiseks. (Kuusk 2010: 17-18) Heaks näiteks keerulise süsteemi ülekandmisest ühest valdkonnast teise on Juri Lotmani loodud „semiosfääri“ mõiste, mille loomist inspireeris „biosfääri“ mõiste. Loodus- ja humanitaarteaduse vaheliseks ühisosaks on seaduspära, millega kaht erinevat sfääri kirjeldada. Biosfäär ja semiosfäär ei ole mitte üksnes sinna kuuluvate üksuste summa, vaid ka nende vahelised seosed. Üksinda võetuna ei oleks kummagi süsteemi esindaja võimalik. Nagu Lotman kirjutab: „*Üksikuid biifsteede kokku lappides ei saa tulemuseks vasikat, küll aga võime vasika tükeldamisel saada biifsteegid.*“ (Lotman 1999: 11-12)

Kui konstruktivistlikest õpikäsitlustest kõige laialdasemalt tunnustatud sotsiaalse konstruktivismi puhul tuleb saavutada kompromiss, leida ühisosa erinevate arvamuste seast, siis aineülesete seaduspärade konstrueerimisel on vaja leida ühisosa erinevate ainevaldkondade vahel. Geograafia ja kirjandus on mõlemad modelleerivad süsteemid. Geograafia objektiks on ruum, täpsemalt Maa pind. Ilukirjanduse objektide seas on raskem orienteeruda, kuid kindlasti kuulub nende hulka ka ruum. Teoreetiliselt on võimalik luua seaduspära geograafilise ja

kirjandusteose poeetilise ruumi vahel. Uurimistöö eesmärgiks on luua geograafia ja kirjanduse ülene seaduspära ja kontrollida selle kehtivust.

Uurimistöö teoreetilise osa eesmärgiks on konstrueerida kirjandusele toetudes geograafilist ja poeetilist ruumitaju iseloomustav teljestik ja kanda sellele seaduspära. Sünkroonselt seletatakse mõisteid ja taustsüsteeme, mis on vajalikud uurimustöö analüüsi osas. Teoreetilise osa jaotumine toimub järgmiselt. Alapeatükis „Kontrastiprintsiip“ luuakse poeetilistele vastandustele toetudes laengute skaala. Järgmises alapeatükis „Egotsentri paigutamine skaalale“ kantakse skaalale nullpunkt. Alapeatükis „Poeetilised liialdused vana aja geograafias“ kirjeldatakse näitlikuse saavutamiseks vana aja geograafide ruumitunnetuslikku maailmapilti. Alapeatükis „Kauguse ja laengu tugevuse vaheline seos“ luuakse geograafilist ruumitaju iseloomustav seaduspära ja kantakse see geograafilisele kaardile.

Uurimistöö analüüsi osas proovitakse, kas geograafilist ruumi iseloomustav seaduspära kehtib ka poeetilises ruumis. Analüüsi osa jaotus on järgmine. Alapeatükis „Poeetiline ruum“ kirjeldatakse poeetilise ruumi iseärasusi ja püstitatakse tees, mille järgi kehtib loodud seaduspära ka poeetilises ruumis (seaduspära kantakse poeetilist ruumi kirjeldavale kaardile) ja seletatakse analüüsi meetodilist poolt. Alapeatükis „Egotsentrist lähtuvad vastandused rännuloo narratiivis“ kinnitatakse seaduspära kehtivust toetudes rännunarratiivi analüüsile Tolkieni „Kääbiku“ näitel. Alapeatükis „Tulemused ja arutelu“ tuuakse välja rännunarratiivi analüüsil selgunud tulemused, arutletakse seaduspära nõrkade külgede ja uurimispotentsiaali üle ning sõnastatakse uurimistöö praktiline väljund.

Teoreetiline osa

Kontrastiprintsiip

Väärrib tähelepanu juhtimist, et VASTANDI- ehk kontrastipõhimõte on sõnakunsti olulisemaid aluspõhimõtteid.

Arne Merilai

Teose kujundsüsteem ehk poeetika erineb vormiti ja eelkõige koostise poolest. Luule on reeglina sisult piiratud ja lühike vorm, sarnaselt maalile on see ühe teadvuse subjektiivne hetkekogemus. Vormi poolt kehtestatud piirangute tõttu sisaldab luuleteksti poeetika peaasjalikult kõne- ja lausekujundeid. Draamateoses on tavaliselt tunnetajaid rohkem. Karakterid esindavad sümboolseid rolle ja draamapoeetika avaldub nendevahelise konflikti kaudu. Monodraamas leiab konflikt aset ühe karakteri siseheitlusena. Proosateoses lisandub narratiiv. Teose poeetikat on võimalik manipuleerida jutustuslaadiga. Õigeid väljendusvahendeid valides võib näiteks ühe süsteemi sisutervikust tuleneva järelduse kanda üle teise süsteemi, mida pole teoses otseselt puudutatud. Sedasi töötab näiteks allegooria. Nagu kujutava kunsti jutustava vormi, koomiksi iga pilt on eraldi võttes luuletus, nii sisaldab ka proosateos elemente luulest ja draamast.

Poeetika analüüsil ei piisa kujundite allajoonimisest. Bernard Sööt arvab: „Kõigepealt tuleb pöörata tähelepanu asjaolule, et heas ilukirjanduslikus teoses ei saa olla mingit neutraalset teksti, et teaduslikule ja tarbekeelele omane otsene väljendus kirjandusteose kontekstis on tavaliselt mingi ulatuslikuma kujundi teenistuses.“ (Sööt 1966: 19) Niisiis on kunstilisele keelele omane laengulisus, mis juhatab meid kontrastiprintsiibini. Kogu poeetika alustades kõnekujunditest lõpetades keerukate struktuuridega on võimalik taandada vastandustele.

Selgelt avaldub kontrastiprintsiip kõnekujundites. Epiteedid väljendavad mingit omadust ja on seeläbi laengulised. Kõigel millel on laeng, peab olema ka vastandlaeng. Näiteks *ilusa* vastandlaengut kannab epiteet *kole*. Samal põhimõttel toimivad võrdlused, mille puhul määratakse ülekande abil omaduse laeng. Näiteks *valge kui lumi* ja *must nagu eebenipuu* on omaduselt vastandlikud, kuid mõlemad on positiivse laenguga. Oluline on mõista, et laengud ei ole paatunud – neid on võimalik kõrvutamise abil muuta. Epiteet *must* on traditsiooniliselt negatiivse laenguga, kuid antud näites töötab väärispuit *must eeben* positiivse laengu kasuks. Kui epiteedid ja võrdlused on sagedased ka tavakõnes, siis metafoor on eneseteadlikum kõnekujund ja vastandub olemuselt argikõnele. „*Sõnasõnalise võrdluse*

üleminek kaudsõnaliseks loob metafoori – varjatud võrdluse,“ kirjutab Arne Merilai poeetikaõpikus. (Merilia, Saro, Annus 2011: 40) Samas on ta toonud metafoorist väga hea näite, *sinise taeva silm*, milles öeldu *silm* ja mõeldu *päike* jagavad nii ühiseid kui vastandlikke tunnuseid. Mõlemad liiguvad, kuid üks on elus, teine elutu; mõlemad säravad, üks läigib, teine kiirgab jne. (Merilai, Saro, Annus 2011: 41) Sümbol on näiteks *langenud ingel*, laiemal kasutusel kinnistunud metafoorset päritolu kujund. Isikustamisel asetatakse kõrvuti inimlikud omadused ja mitteinimlik aine. Siin on juba kujundi eristamiseks vajalik kultuurilisest tajust lähtuv suutlikkus eristada objekte mingi tunnuse alusel, näiteks elus/eluta. Ümberütluse abil on võimalik muuta laengut tugevamaks või nõrgemaks. Võttes näiteks keelendi *jumal* on kasutades tabu *Issand jumal* võimalik laengut võimendada. Seevastu eufemismi *jumal*, *see kes kõike kuuleb*, *kõike näeb* abil toimub rõhu pehmenemine, neutraliseerumine. Sarnaselt toimivad ka hüperbool ehk poeetiline liialdus ja litootes ehk poeetiline vähendus. Võttes siin aluseks teepikkuse 10 km, võib väsinud inimene liialdades arvata, et see on *lõpmata pikk maa*, reipamat sorti tüüp aga, et selle maa saab *jala pealt visata* või et see on vaid *mõni samm*. Antud näite puhul tuleb ilmekalt esile skaala, mille objektiivne väärtus on 10 km, kuid liialduse ja vähenduse abil on võimalik skaalat lõputult pikendada või olematuks taandada.

Kõige esinduslikum näide kontrastiprintsiibi ilmnemisest kõnekujundite seas on vastandväljendus ehk oksüümoron, mis sisaldab endas terve vastanduse. Vastandlike tunnuste kõrvutamine võib olla sisuline nagu näiteks *kole ilus*, mis võimendab teise epiteedi laengut või *ükskõik*, kus kunstiline algupära on kadunud ja keelend kannab uut tähendust, aga jõuda ka mõttetusesni nagu *kandiline maaker*. (Merilai 2011: 43) Viimase omaduse poolest on oksüümoron hinnatud kõnekujund sürrealistlistide seas. Absoluutsele mõttetusele reageerib inimhõistus veateatega, mis tingib õigema vastuse otsimise ja seeläbi suurema lugejapoolse pingutuse jõudmaks teksti mõistmisele. Vigane või ebaratsionaalne keelekasutus on kunstilise teksti üks olulisemaid tunnuseid, mida kasutatakse tavapäraste vahenditega raskesti seletatava või vastuvõetamatu sõnumi edastamiseks. Tahtlikult eksitava sisuga tekst on allegooria. Lugeja suunatakse kõigepealt mittevajaliku info juurde ja alles seejärel sümmeetrilisse maailma, mis asub väljaspool narratiivi. (Kraavi 2012) Allegooria puhul tekib kaks paralleelset tasandit, mis on sümboolse viitesüsteemiga seotud. Iroonilise väljenduse puhul langeb ka viitesüsteem välja. Öeldu on niivõrd ebalooiline, et võib tähendada vaid vastupidist.

Vastandipõhimõttele on üles ehitatud üks ilukirjanduse nõudlikumaid žanre – novell. Kontrastiloovaks saab siin „*pöördepunkt, koht, kus jutustus ootamatult ning täielikult ümber pöördub, murdub*.“ (Liiv 1975: 514) Pööre võib olla niivõrd jõuline, et kitsas kontekst saab

antiteesiks vastloodud laiale kontekstile. Kogu kujundsüsteem paisatakse pea peale ja esteetilised kategooriad vahetavad laenguid. Sama tulemuse poole püüdleb romantism vooluna kirjanduses, vastandudes vormikooskõla nõudvale klassitsismile. Parimaks näiteks esteetiliste kategooriate segunemisest on loomulikult „Jumalaema kirik Pariisis“. Skaalale on siin asetatud *ilus* ja *kole*. Esteetilise kategooria väärtus *ilus* kannab positiivset laengut, väärtus *kole* aga negatiivset. Väärtused eksisteerivad harva üksi. Kirjanduslik karakter on mingi hulga väärtuste summa. Küsimus seisneb selles, kas laengu alusel on võimalik kanda objektile üle teisi sama laengu kandjaid, kas *ilus* on samas hea ja õilis ning vastupidi *kole* peab olema halb ja vääritud. Romantismis on asi komplitseeritum. Quasimodos segunevad esteetilised kategooriad seaduspäraselt, välised on negatiivse laenguga, sisemised positiivsega. Teise keskse karakteri Esmeralda näol, kes sümboliseerib kehastunud ilu, muudetakse kategooria laengut – ilu kui needus, mitte õnnistus.

Vaatamata pingutustele esteetilisi kategooriaid lõhkuda, kaasnevad erinevate objektide või nähtustega paratamatult laengud, kunstiline tekst on neist küllastunud. Laengud asuvad polaarsel skaalal ja neid võib poeetika vahendite abil nihutada ühele või teisele poole, võimendada või pehmemdada. Esteetiline väärtus ilma objektita on abstraktne nähtus, kunstis eksisteerivad nad alati vormis, mingis koosluses. Esteetiliste kategooriate kinnistumine loob sümboleid. Sümbolijõud avaldab kollektiivse mõttemustri läbi mõju kunstilise teksti struktuurile.

Egotsentri paigutamine skaalale

Väärtused asuvad skaalal ja neil on tugevamad ja nõrgemad eriliigilised laengud. Küsimuse üle, mis annab väärtustele laengu, on pikalt vaieldud, ja sellega tegeleb esteetika. Kui väita millegi, näiteks punase roosi kohta: *see on ilus*, paistab, et esteetiline väärtus on objekti omadus, sarnaselt väitele *see on taim*. Oletame, et väitja eelistab valgeid roose, siis on sama lille kohta võimalik väita vastupidist: *see roos ei ole ilus*. Jällegi antakse objektile väärtus, kuid kas sama objekt saab korraga olla *ilus* ja mitte, kanda samal skaalal kaht vastandlikku laengut. See on absurd, järelikult on mõlemad esitatud väited valed.

Aristoteles läheneb objekti esteetilisele väärtusele teisiti: „... *Liiga väike olevus ei saa olla ilus, sest teda vaadeldakse peaaegu märkamatu aja jooksul ja ta sulab nagu kokku, ka liiga suur pole ilus, sest teda ei saa korraga vaadelda ja tema ühtsus ning terviklikkus lähevad kaotsi...*“ Juri Borevi arvates tuleb selle lapsikult naiivse väite mõistmiseks esitada küsimus: „*aga millega võrreldes „mitte liiga suur“ ega „mitte liiga väike“?*“ Omaduse ilu kõrvale on siin asetatud skaalale suurus. Vastanduste skaalal *väike/suur*, peab asuma

nullpunkt, millest laengu mõõtmisel lähtutakse. Loomulikult on selleks väitja ise, Aristoteles, üldistatult inimene. Borev lisab: „*Ilu esineb siin mõõduna, kuid kõige mõõduks on inimene.*“ (Borev 1976: 37)

Järelikult ei ole väärtus objekti omadus, vaid iseloomustab objekti ja inimese vahelist suhet. Kõik väärtusomadused, hea ja kuri, kasulik ja kasutu, kaunis ja kole või lähedane ja võõras, olgu nad looduslikku või ühiskondlikku päritolu, peegeldavad alati seda, kelle jaoks nähtus esineb. Leonid Stolovitši meelest võib täiesti nõustuda Alexander Burovi väitega, et „*reaalses maailmas pole kasulikkust üldse, nagu pole sobivat, meeldivat. Esineb inimese jaoks kasulik, inimese jaoks sobiv, täpselt nagu ka inimese jaoks esteetiline.*“ (Stolovitš 1976: 47)

Esimesed ehted on laetud ühiskondlikult kasulike omadustega ja kõnelevad palju suguharust, mille hulgas need levisid. Kütid kaunistasid ennast jahitrofeedega, mis andis mõista nende võimetest ja rikkusest. Näiteks Austraalia põliselanikud kandsid loomasabadest valmistatud põllesid. Sõjakate hõimude seas levisid aga ehted, mis tunnistasid võidetud vaenlaste hulka, nagu kuivatatud pead. Selliste ehte väärtus ei seisne niivõrd nende ilus, kui sotsiaalse positsiooni tunnistamises. Seisundit näitavad ehted on alati seotud ühiskondlike väärtushinnangutega. (Borev 1976: 39)

Kasulikkusest või kokkuleppest ei piisa esteetilise väärtuse olemuse mõistmiseks. Paistab, et ka Juri Borev ise on oma kirjutistes sotsiaalsete normide poolt mõjutatud. Nutika autorina on ta suutnud jätta alles vaatepunktide mitmekesisuse, minemata vastuollu poliitiliste jõududega. Konfliktis on esteetiliste kategooriate materialistlik ja idealistlik ning objektiivne ja subjektiivne olemus. Kuigi ta väidab, et eseme „*hingestatus*“ on seotud „*ühiskonna ja selle tootliku tegevusega*“, leidub viheid ka vastupidistele seisukohtadele. (Borev 1976: 42)

Näiteks kirjutab ta: „*Rodin lõi „Väikese veehaldja“ nii, et võttis marmortüki ja „eemaldas kõik üleliigse*“.“ (Borev 1976: 40) Naise ja kala vormid on mõlemad materias inspireeritud, kuid nende kunstiline kokkusobitamine on teadvuse akt. Esteetika allub idealistlikule tunnetusele. Samuti võib seada kahtluse alla kunstiteose objektiivsuse. Mida oleks marmortüki juures üleliigseks pidanud teine skulptor?

Autor määrab kunstiteose vaatepunkti(d). Enne, kui vaatepunkt muutus kunstiliselt aktiivseks, kattus see tõe mõistega, mille eestkõnelejaks autor oli. Näiteks keskaegsetes tekstides võivad mõned tegelased, nagu „vaenlane“, „ketser“ ja „muu-usuline“ rääkida ainult valskust, esindada ebatõtt. Romantismis on autoril rohkem väljendusvabadust, kuid ka seal koonduvad kunstilised vaatepunktid ühte tsentrumisse, mis kattub autori isiksusega. Hilisemates tekstides muutuvad vaatepunktid mitmekesiseks ja autor võib sihilikult loobuda

ühe õige eelistamisest. Realistlikus romaanis on see lausa nõutav. Hoolimata sellest, kas tekstis on esindatud elutervik kõigi oma vaatepunktidega, või ühe indiviidi ainulaadne maailmakogemus, peab olema täidetud üks nõue: autor, tekst ja lugeja peavad kuuluma samasse süsteemi, et tekst mõistetav oleks, üldse tekstina toimiks. Juri Lotman väljendub järgmiselt: „*Kuid iga tekst on lülitatud mingisse tekstivälisesse struktuuri, mille kõige abstraktsemat tasandit võib defineerida kui „maailmavaate tüüpi“, „maailmapilti“ või „kultuurimudelit“.*“ (Lotman 1999: 160-167)

Kultuurikeskkonda on proovitud erineval moel kirjeldada. Näiteks Jürgen Habermasi „*täenduslik keskkond*“ sisaldab teadmisi ja mõistestikke, ühiskondlike norme ja isiksust, Vladimis Vernadski eraldab selle mateeriast ja elusloodusest „*noosfääri*“ mõiste abil ja Juri Lotman uurib tähendusloome mehhanisme „*semiosfääris*“. (Raud 2013: 23) Lotman juhib süsteemi kõrval tähelepanu ka süsteemivälise rollile. Ta kirjutab, et mõlemad mõisted omandavad täistähenduse vastastikusel suhestatusel. Süsteemi kirjeldamise käigus toimub ka süsteemivälise kirjeldamine, kuni viimane on vaadeldav äraspidise süsteemina. Ühe keele kõnelejad võivad tajuda teist, teisiti süsteemset keelt mitte-keelena, või võrreldes enda omaga „väärana“. Süsteemivälisele hinnangu andmise käigus toimub ka süsteemse kirjeldamine ehk oma keele „õigena“ tajumine. Kirjeldamisele kuulub tundmatu. Lotman kirjutab: „*Et igas kultuurisüsteemis saab suhestus „tuum-perifeeria“ täiendava väärtushinnangu kui „ülal-all“, siis semiootilist tüüpi süsteemi dünaamilise olekuga kaasneb tavaliselt „ülema“ ja „alama“, või väärtusliku ja väärtusetu, eksisteeriva ja otsekui mitteeksisteeriva omavaheline kohtade vahetus.*“ (Lotman 1999: 254-266)

Enese tajumine toimub läbi *teisega* kohtumise ja *oma* äratundmine läbi *võõra* aimamise. Seega laieneb subjekti enesetaju mõistetakse, samasse süsteemi kuuluv võetakse vastu kui *oma*. Tundmatut kirjeldame läbi vastanduse iseendale. Objekt laetakse hinnangutega, mis on vastavuses objekti erinevusega tunnetajast. Võõras-võõram laetakse vastavalt hea-parema, kõrge-kõrgem või vastupidi halb-halvem, madal-madalam. Eelmises peatükis loodud laengute skaalale võib kanda nullpunkti, milleks on subjekt. Inimene on see, millest hakatakse väärtusi mõõtma.

Poeetilised liialdused vana aja geograafias – skaala asetamine kaardile

Viimaseid valgeid laiike maailmakaardil oli ligipääsmatu Antarktilise manner. Pärast selle avastamist 1820. ja lõunapooluse vallutamist 1911. aastal on maailmakaardid muutunud väga täpseks. Selle eelduseks on kaugseirevahendite kasutuselevõtmine. Sajad satelliidid kombivad maakera pinda ja annavad selle kohta laiahaardelist ja ajas uuenevat infot.

Lennukitelt võetud aerofotod täpsustavad pilti ning trotsivad atmosfääri optilist müra. Interaktiivsetel kaardil on võimalik paigutada end ükskõik millisesse kaardi punkti, kolmemõõtmelisele kaardile keset Himaalaja mäestikku või vaadata panoraamfotot Tokyo kesklinnast. Üheainsa kaardirakenduse abil on võimalik rännata nii mõõtkavas, kui distantis, näha Maad kui terviklikku süsteemi või piiluda sisse Holliwoodi filmitähe aknast.

Kunagi aga võis usaldada vaid neid kaarte, mis kujutasid kaardistaja lähiümbrust. Kuni moodsa ajani rajanesid kaugeid maid ja meresid kirjeldada püüdvad kaardid puudulikul mõõtmisel, soovmõtlemlisel, teoloogilistel dogmadel või puhtal fantaasial. Sellistel kaartidel täideti laigud, mille oleks pidanud jätma valgeks, kujuteldavate kontinentide, meremadude või teiste kummaliste elukatega. (Wilford 2002: 14¹) Kaardistajate kunstianded on inspireerinud Jonathan Swifti kirjutama geograafide seas hästi tuntud värsse.

*So Geographers, in Afric-maps,
With savage-pictures fill their gaps,
And o'er unhabitable downs
Place elephants for want of towns.*

Varaseim säilinud maailmakaart on babüloonia savitahvel, millel on Maad kujutatud lameda ümara kettana ümbritsetuna ookeanist ja mitmest müütilisest saarest. See maailm sisaldas vaid natuke rohkemat kui Babüloonia kuningriiki. Lisaks olid seal assüürlased idas ja kaldealased edelas. Seda, mida babülooniased tundsid, oma valduste piire ja linnamüüre, kaardistasid nad piinliku täpsusega. Kaugemaid maid, mille kohta oli infot vähe, otsustasid nad ignoreerida või need ise välja mõelda. (Wilford 2002: 11)

Antiikaja õpetlased, nagu Ptolemaios (83 – 161), jõudsid tõsiseltvõetavate kaardistamispõhimõteten, kuid ristiusu leviku järel hüljati teaduslik uurimus kui paganlik ja ebaoluline. Sellel perioodil koostatud kaardid peegeldasid pigem kristlikku õpetust, kui mõõdetud fakte. Milleks määrata järgmise linna koordinaadid, kui Paradiis kogu oma hiilguses ootas kaardistamist. Sajandeid uskusid inimesed, et kuskil on maad, mis asustatud metsikute greifide, peata meeste, koerapealiste ahvide ja lindudega, kes helendavad pimedas. (Wilford 2002: 40)

Kolmandal sajandil võitis geograafiaalaste kirjeldustega laialdast tunnustust rooma grammatik Gaius Julius Solinus. Ta laenas häbitult materjali Plinius Vanema (Gaius Plinius Secundus, 23 – 79) kolmekümne seitsme köitelisest loodusloo entsüklopeediast („Natural

¹ Vana aja kaardistajate subjektiivset ruumitaju kirjeldab väga hästi John Noble Wilford raamatus „The Mapmakers“. Seaduspära loomise huvides refereeritakse selles peatükis pikalt nimetatud raamatut.

History“, valmis 77. a). Solinus kopeeris ka tema kõige meeletumad vead, mida pöörasemad, seda paremad. Eriti armastas ta neid, kus tegu kummaliste loomade või koletislike rassidega. Lisanud mõned faktuaalsed andmed ja enda fantaasia sünnitised, andis ta ta välja ühe populaarsemaid raamatuid keskajal „De mirabilibus mundi“ („The wonders of world“), mis ringles ka nimede „Collectanea rerum memorabilium“ (Collection of Curiosities“) ja „Polyhistor“ all. Raamat jättis ekslikke jälgi pea kõigile keskaegsetele kaartidele. (Wilford 2002: 41)

Solinuse järgi elavat Itaalias püütonid, kes kasvavad lehma udaratest piima varastades ja ilvesed, kelle uriin tardub tugevaks merevaigu karva magnetiliste omadustega kiviks. Saksamaal ürgses Hercynia metsas elavate lindude sulgedel olevat võime pimedas valgust eraldada ja muulale sarnaneval loomal arvati olevat nii pikk ülahuul, et ta sai toituda vaid tagurpidi kõndides. Idas elasid hobujalgseid mehed, kelle kõrvad olid nii pikad, et katsid kogu keha ja ühesilmsed metslased, kes jõid mõdu oma esivanemate kolpadest. Kaugemal Aasias võis leida kulda ja vääriskive, aga ka greife. Mõnedel India meestel arvati olevat vaid üks, kuid väga suur jalg. Solinuse kirjelduste järgi võis Aafrikas leida hüääne, kelle vari röövis koertelt haukumise. Liibüas elavat poollohe Kokatriss, kes roomab esikäppadel nagu krokodill, kuid tagakäppi asendavad uimed. Nigeri jõe ääres võib näha mastifi suurusi sipelgaid, jõgi ise aga keevat kõrgemal temperatuuril, kui tules. Usk Aafrika koletistesse kandus veel 18. sajandisse, mil ühel 1761. aasta kaardil oli seletatud, et veepuuduses kogunevad samasse kohta jooma nii paljude liikide esindajad, et liikidevaheline paljunemine ja seeläbi koletiste ilmaletulek on Aafrikas palju sagedasem, kui kuskil mujal maailmas. (Wilford 2002: 41-42)

Keskajal lisandusid maailmatunnetusse antiikaja müütidele veel piibllilood. Aastasadu ei kahelnud ükski kristlane maise Paradiisi olemasolus. Kuuendal sajandil elanud munk Cosmas arvas, et see asub kättesaamatus ookeanitaguses maailmas. Teised läbisid määratuid distantse, et Paradiisi leida. Püha Brendan (elas arvatavalt 484 – 577) oli iiri munk, kellele ilmutas end unes ingel, lubades talle edu Paradiisi otsimise teekonnal. Brendan olevat koos kuue mehega seilanud Iirimaalt läände. Viie merel veedetud aasta jooksul olid nad paljude imede tunnistajaks, nagu koht, kus saatan end neile ilmutas, kuid ei teinud kurja, saar, mida asustasid langenud inglid, kes olid võtnud linnu kuju, suitsu ja tule saar, sädelev kristalltempel, mis kerkis otse merest, tuldsööv draakon ja viimaks imeilus saar, kus nad kohtasid püha meest. Püha mees juhatas Brendani koopasse, kus lebas surnud hiiglane. Ta elustas hiiglase, ristis ta ja nad kuulasid hiiglase mõistujuttu, misjärel palus hiiglane naasta oma igavesse puhkusesse. Püha Brendani legendi levitati allegooria ja faktina kogu kristlikus

maailmas ja tema saar jäi kaartidele järgmiseks 1200 aastaks. Saare asukoht ookeanis oli aga püsimatu, see võis asuda Kanaaride läheduses, Madeiras, Roheneeme saartest läänes või kaugel põhjalaiusel. (Wilford 2002: 42-45)

Solinuse illustratiivsed materjalid jäid oluliseks osaks keskaegsetel kaartidel, sest maadeavastajad ei saanud minna sellistesse kaugustesse täpsemat tõde otsima. (Wilford 2002: 42) Tasub tähele panna, et kauguse kasvades muutuvad lood fantastilisemaks. Õudsed koletised suutsid end hästi kaitsta, kuna vähesed julgesid võtta ette teekonda, et nende olemasolu kahtluse alla seada. Keskajal püsis veel hirm üle maailma serva kukkumise ees. Mitmete kristlike autoriteetide jaoks oli ületamatult raske võtta omaks mõtet, et kuskil võiksid inimesed pea alaspidi rippuda. Eriti hästi olid kaitstud Aafrika koletised, kuna arvati, et kaugemal lõunas (ekvaatori lähedal) tõuseb temperatuur nii kõrgele, et inimesed sulavad seal üles või läheb veri nende soontes keema. Niimoodi isoleeris kristlik maailm end vähem või rohkem teadlikult ülejäänud maailmast, sulges end intellektuaalsesse stagnatsiooni.

Kauguse ja laengu tugevuse vaheline seos

Ameerika ajaloolase Alfred Crosby järgi oli kristlike kaardistajate eesmärgiks anda informatsiooni selle kohta, mis on lähedal ja mis kaugel, mis oluline ja mis ebaoluline. Ta kirjutas: „*See on pigem ekspressionistlik portree kui passipilt.*“ (Crosby 1997: 40) Babüloonlased paigutasid maailma keskpunkti iseenda, kuna nad tundsid vähe muud ja kristlased Jeruusalemma, kuna see oli kõige olulisem. Ka moodsal ajal paigutavad kaarditootjad keskpunkti iseenda. Ei ole juhus, et Greenwichi meridiaan läbib Inglismaad ja asetab Lääne-Euroopa kaardipildi tsentrisse. Samal moel on Ameerika kaartidel keskmes läänepoolkera ja Aasia kaartidel idapoolkera. See enesekesksus peegeldab J. M. Blaut' ideed, et „*maailmal on Sisemine ja Välimine külg*“. (Blaut 1993: 13) See tähendab, et mingil kultuurilisel või geograafilisel skaalal lähedal asuv on oluline ja piiridest välja jääv ebaoluline ning lihtsasti ignoreeritav. Postkolonialismiteooria seisukohalt on selline binaarne opositsioon ammendav, kuid käesoleva töö kontekstis mitte.

Maailmatunnetus lähtub indiviidi, kultuuri või tsivilisatsiooni egotsentrist. Lähemal asuvate piirkondadega leiab aset suurem vastastiktoime, mistõttu on nendega suurem ühisosa ja egotsentrist lähtuvad vastandused toimuvad väiksemal skaalal. Egotsentrist kaugenedes hakkavad vastandused toimuma aina suuremal skaalal, mis on võimalik jagada sfäärideks. Näiteks indiviidist lähtuvalt võib kasvavas järjestuses loetleda rahvuse, kultuuri, tsivilisatsiooni ja globaalset sfääri.

Sellist subjektiivset ruumi, mis asetub füüsilise ruumi peale, nimetatakse representatsiooniliseks ruumiks. Sellest võib piiritleda tähenduslikult laetud „*koha*“. (Raud 2013: 58-59) Ruumilisi seaduspärasid on võimalik luua erinevate „*kohtade*“ võrdlemisel. Eelmises peatükis kirjeldatu põhjal võib luua kauguse ja laengu tugevuse vahelise seose, seaduspära, mille järgi on egotsentrile lähemal asuvad kohad täidetud nõrgemate ja aina kaugemal asuvad kohad järgest tugevamate laengutega. Tähelepanu ei pöörata seejuures asjaolule, et egotsentrile lähemal asuvad kohad on erinevate laengutega tihedamalt ja kaugemal asuvad hõredamalt täidetud, vaid ainult laengu amplituudile. Seaduspära on graafiliselt asetatud Herefordi Mappa Mundi geograafilisele kaardile. (Vaata: Lisa 1)

Analüüs

Poeetiline ruum

Kirjandusteost lugedes loob lugeja oma peas poeetilise ruumi. Selline ruum on alati fiktsionaalne, hoolimata teksti reaalsusmääratlusest. Reisijuhti lugedes täidab inimene infolünkad väljamõeldisega ja võib kohale jõudes olla pettunud, et reaalsus ei kattu tema ettekujutusega. Kui geograafia ülesandeks on modelleerida ruumi, siis kirjandusteos võib läbi ajada ka ilma ruumirekvisiitideta. Sündmused ja tegelased peavad kuskil asuma, neid ei ole võimalik ette kujutada ilma (aeg)ruumilise kontekstita. Ilma ühegi dekoratiivse kirjelduseta paigutub teos keskaegsesse miljöösse, kui tegelasteks on rüütel ja õuenarr, samuti pole ilmtingimata vaja kirjeldada talvise urbanistliku miljöo loomiseks kivisöe tahmast määndunud lund tänavatel sopakas tallatamas, kui sündmuseks on see, kuidas uulitsapoised jääb libastunud troskavahi püsti aitavad ja ta taskud tühjendavad.

Eelmises peatükis loodud seaduspära võib kehtida ka poeetilises ruumis. Juri Lotman kirjutab: „Tegevuse koht – see pole ainult maastiku või dekoratiivse tausta kirjeldus. Teksti kogu ruumikontiinum, milles peegeldub objekti maailm, kujuneb mingiks toposeks.“ (Lotman 1999: 105) Ruumisuhete keel on tegelikkuse mõtestamise üks põhivahendeid ja ruumilised vastandused kultuurimodelite ehitusmaterjal. Ta lisab veel et, „lähedase“ samastamine mõistetava, omase, kodusega, „kauge“ samastamine aga mitteamusaadava ja võõraga – kõik see kuulub paljudesse selgete ruumiliste tunnustega varustatud maailmamudeleisse. (Lotman 1999: 89)

Poeetilise ruumi olulisimaks tunnuseks on „piir“, mis jaotab teksti ruumi ületamatuteks allruumideks. Näiteks imemuinasjutu ruum jaguneb „majaks“, mis kattub poeetilise egotsentriga ja „metsaks“, kus võivad aset leida kummalised ja imelikud sündmused. „Metsast“ ei saa tungida „majja“. (Lotman 1999: 103) Lotman kirjutab: „Sündmuseks tekstis on tegelase siirdumine läbi semantilise välja piiri“. (Lotman 1999: 109) Semantiline väli ei pruugi ilmtingimata kattuda ruumiga, kuid kultuurimudeleis on kaks nii tihedalt seotud, et Lotman kirjeldab aktiivseid ja passiivseid tegelasi kui „liikuvaid“ ja „mitteliikuvaid“. „Liikuval“ tegelasel on vabadus piiri ületada. „Liikumatul“ tegelasel on õigus paikneda ümber ainult talle eraldatud semantilise välja sees, kuid see ei ole sündmuseks. (Lotman 1999: 116-117)

„Liikumatu“ tegelane võib asuda vaid talle määratud ruumi sees, järelikult on selline tegelane oma piiritletud ruumi indikaatoriks. Sarnaselt looduslikele bioomidele on fiktsionaalsetes piiritletud ruumides võimalik orienteeruda lähtuvalt nende „liigilisest“

koostisest. Mingit liiki tegelased nagu karu, hunt ja mäger elavad ainult metsas (või loomaaias), teist liiki tegelased nagu kuningas ja tema kolm vallalist tütar elavad kauges kuningriigis. Tegelaste ruumilise koostise alusel on võimalik tuletada terve hulk ruumikarakteristikuid. Kui kalamees püüab kala, kes hakkab rääkima ja lubab täita tema kolm soovi, on tegu fantastilise ruumiga, kus võib aset leida ka teisi fantastilisi sündmusi.

Piiri ületamine saab eriti oluliseks väga ruumitundlikes lugudes. Kõige avarama ruumitajuga on arvatavasti rännulood. Analüüsi osas proovitakse, kas teoreetilises osas loodud seaduspära kehtib ka poeetilises ruumis J. R. R. Tolkieni lastejutu „Kääbik“ rännunarratiivi näitel. Selleks tuleb kanda graafikule telgede ristumispunkt null. See punkt märgib loo alguspunkti, kus ei ole läbitud teepikkust, samuti luuakse selles punktis rändaja egotsenter, millest saavad kauguse kasvades vastandused lähtuma hakata. Edasi analüüsitakse erinevaid rännakul ette tulevaid kohtumisi ja mõõdetakse neid egotsentrist lähtuvalt. Seaduspära on kantud poeetilist ruumi kirjeldavale kaardile. (Vaata: Lisa 2)

Egotsentrist lähtuvad vastandused rännuloo narratiivis

Käesolevas peatükis analüüsitakse loodud mudeli alusel egotsentrist lähtuvaid vastandusi rännuloo arengus John Ronald Reuel Tolkieni lasteraamatu „Kääbik“ näitel. See rännulugu on heaks näiteks kolmel peamisel põhjusel. Esiteks on „Kääbik“ tuntud lasteraamat, kuuludes reeglina kohustusliku kirjanduse nimekirjadesse. Tänu sellele ei vaja raamat lähemat sisututvustust, samuti loob see eelduse parema üldistuse saavutamiseks. Teiseks on „Kääbik“ fantastilist laadi jutustus, kus avaldub poeetika puhtamail kujul. Fantastilisi kujundeid on lihtsam ära tunda ja analüüsida, kuna need kaugenevad „reaalsest maailmast“ ja seetõttu on uurijal lihtsam jääda kujundite tõlgendamisel objektiivseks. Kolmandaks on raamatu egotsenter paigutatud hästi üldistatavasse punkti. Parema üldistatavuse saavutamiseks on loodud kujundlik vorm ehk *kääbik Bilbo Baggins*.

Olgugi, et kääbik on fantastiline kujund, on tema kaudu loodud tegelane, kellega kõigil oleks lihtne samastuda. Raamat algab kääbikuuru kirjeldamisega, mis hoolimata sellest, et ei Tolkien ise ega ükski raamatu lugejatest ise urus ei ela, tundub äärmiselt õdus koht. Esiti väärub märkimist, et urg asub Künka sees. Kungas on ümbritseva maapinna suhtes positiivne pinnavorm. Traditsiooniliselt omab kõik, mis asub kõrgemal positiivset laengut. Kungas ei pretendeeri tugevale positiivsele laengule, ei tõuse maapinnast väga kõrgele, vaid on mugavalt maapinna kohal. Kääbikuurus on kõik ühel tasapinnal: „*Treppe kääbik ei tunnistanud: magamistoad, vannitoad, keldrid, sahvrid (neid oli palju), garderoobid (riiete jaoks olid tal terved toad), köögid, söögitoad – kõik olid ühel ja samal korrusel, ühe ja sama koridori*

peal. “(Tolkien 1977: 6). Nagu näha, on elemendid, millest kääbikuurg koosneb, tuttavlikud ja üsna argised, mõni võib tekitada isegi sooja äratundmist. Kirjeldustes püütakse hoida maitsekalt nõrka positiivset laengut, et mitte liiga läägeks minna. Näiteks paremad toad asuvad vasakut kätt.

See oli väga mõnus, tahveldatud seinte ja kiviparketile laotud vaipadega, täiesti suitsuvaba tunnel, kus leidus poleeritud toole ja suur hulk nagisid mütside ja mantlite jaoks, sest kääbik armastas kangesti külalisi. /.../ Paremad toad olid kõik (sisse minnes) vasakut kätt, sest need olid ainsad, millel olid aknad, sügavad ümmargused aknad, kust avanes vaade aeda ja taamal laugelt jõe poole laskuvaile niitudele. (Tolkien 1977: 5-6)

Arvates välja lugeja fantaasia meelitamiseks vajalikud märkused peategelase Bilbo jõukuse ja suursuguse ning pisut salapärase päritolu kohta, on kääbik lüheldase kasvu ja väikekodanlike eluviisidega väga inimlik, esindab absoluutset keskmist. Eriti selgelt väljendub see Bilbo suhtumises seiklustesse: „*Meie oleme lihtsad, rahulikud inimesed ja meil pole seiklusi tarvis.*“ (Tolkien 1977: 9). Siiski on ta võimeline lapselikku elevust üles näitama, kui tuleb juttu „*ikka lohedest ja mäekollidest ja hiidudest ja printsesside päästmisest ja lesknaiste poegade ootamatust õnnest*“ ja tulevärgist (Tolkien 1977: 10).

Fantaasiamaailmas on oluline märkida ka asjaolu, et nõiakunsti kääbikud ei tunne „*peale harilike igapäevaste võtete, mis aitavad neil vaikselt ja kähku kaduda.*“ (Tolkien 1977: 6-7). Võlukunsti valdavad ka väga vähesed lugejad, misläbi on loodud ideaalne pinnas, lihtsasti üldistatav egotsenter, kust rändama hakata.

Loo arenedes ja distantse kasvades hakkab maastik muutuma. Künkad ja põllud vahetuvad võimsamate, mägede ja põlislaanega. Looduslikult ebasoodsates piirkondades on asustus hõredam ja seal kaob ära ühiskonna tugi, inimene peab üksi hakkama saama. „*Need on siin juba tundmatud paigad ja mägedele liiga lähedal. Politsei ei käi ilmaski nii kaugel ja kaardistajad pole veel siia maale jõudnud.*“ (Tolkien 1977: 43). Mingit kummalist rahvast liigub siiski ka neis paigus ja raamatus soovitatakse oma nina mitte võõrastesse asjadesse toppida. Esimene kohtumine ongi reisiseltskonnale üsna ebameeldiv, nad satuvad trollide otsa. Trollid hoolivad ennekõike toidust ja joogist, mille poolest ei erine nende väärtushinnangud suuresti kääbikute omast.

Nad küpsetasid pikkade puuorkide otsas lambaliha ja lakkusid sõrmedelt rasva. Õhus levis magus, hõrgutav lõhn. Samuti oli neil käepärast terve vaat head jooki, mida nad kannudest jõid. Aga nad ise olid trollid. Täitsa ilmselt trollid. Isegi Bilbo, hoolimata oma turvalisest

eluvuist, mõistis seda, taipas seda nende suurtest tahumata nägudest, nende kasvust, nende jalgade kujust, rääkimata nende keelest, mis oli viisakast võõrastetoa keelest kaugel, nii väga kaugel. (Tolkien 1977: 45)

Kohtumine trollidega toimub siin kääbiku silmade läbi, lähtuvalt tema egotsentrist ehk võrdluses talle tuttava ja eelkõige tema endaga. Kasvult on trollid kääbikust palju suuremad, samuti näevad nad ebaesteetilisemad välja, on barbaarse loomuga ja väljenduvad madalkeelselt. Kõige lähem võrdlus võiks nimetatu põhjal olla rändav röövlibande. Röövljõuke on ka reaalses maailmas alati olnud ja võimalus nendega kohtuda täiesti olemas. Võõristustunnet süvendatakse veel asjaoluga, et trollid on inimsööjad. „*Teie olete kahe peale juba poolteist küla ära söönd, seitsaadik kui me mägedest alla tulime. Kui pailu sa ikka tahad?*“ (Tolkien 1977: 45). Fantaasiamaailma reeglite järgi on trollidel ka mõned võlukurtskid varuks. „*Trollide rahakottidel on kurivaim sees ja seegi polnud mingi erand.* „*Kesse siin on?*“ *piiksus kott taskust lahkudes*“ (Tolkien 1977: 48). Kuigi tegemist ei ole mingi suure maagiaga, ei osanud Bilbo sellega arvestada, järelkult ei võinud sellist sorti kunst talle hästi tuttav olla. Olulisem fantastiline sündmus on trollide kiviks muutumine. Valgus on positiivse laenguga ja pimedus negatiivsega, kuna trollid saavad olla vaid pimedas ja kokkupuutel päikesevalgusega kivistuvad, seotakse nende külge pimeduselt laenatud negatiivne laeng. Kohtumine trollidega on esimeseks näiteks, et läbitud vahemaa on kasvanud. Kodu läheduses poleks Bilbo röövlite küüsi sattunud.

Järgmine kohtumine leiab aset Rivendellis, kus elavad haldjad, ja reisiseltskonda võõrustab haldjasõber Elrond. Haldjatel on kääbikutega ühiseid omadusi. Kääbikuid on kirjeldatud kui heasüdamliku näo ja mahlaka naeruga olevusi. Ka Rivendelli haldjad armastavad laulda ja naerda, kuid nende naljad on iroonilisemad ja pilkavad. Kääbikutest erinevad haldjad oma teadmiste poolest. Kui kääbikud on ümbritseva maailma suhtes ignorantsed ja eelistavad omaetteolemist, millest kõneleb ka nende võime märkamatuks kaduda, siis haldjad on väga uudishimulikud. „*Haldjad teavad palju ja nende tõul on hämmastavalt hea nina uudiste peale, ja kõik, mis ilmamaal ning rahva hulgas juhtub, levib nende juures kähku nagu voolav vesi või rutemgi veel.*“ (Tolkien 1977: 62). Sarnaselt haldjatele omab ka Elrond hulgaliselt teadmisi. Tema teadmised on võrreldes haldjate kuulujutuga akadeemilist laadi, ta tunneb keeli ja ajalugu ning paistab nagu ta oleks ka ise osa sellest. Kirjanik õnnistab teda suure hulga positiivsete laengutega. Kääbiku silmapaistmatule argisusele ja keskmistele parameetritele on siin vastandatud suursugusus, jõud ja ilu.

Majaperemees oli haldjasõber – üks neid inimesi, kelle esiisadest vestavad enne ajaloo algust sündinud kummalised lood, kus on juttu kurjade mäekollide ja haldjate sõdadest ning esimestest Põhjala inimestest. Bilbo Bagginsi päevil leidis veel neid, kelle esivanemateks olid nii haldjad kui ka Põhjala sangarid, ja majaperemees Elrond oli nende pealik. Ta oli üllas ja näo poolest kaunis nagu haldjavalitseja, tugev nagu sõjamees, tark nagu võlur, väärikas nagu päkapikkude kuningas ja lahke nagu suvi. /.../ Elrond oli oivaline ruunide tundja. (Tolkien 1977: 64)

Elrondi kodu Rivendellis kannab nime *Viimane Lahke Maja*. Rivendelli taha tõmmatakse piir, sealt edasi lasub *Ürgmaa*. Looduslikuks eraldusjooneks on Udumäed. Edasi võib kõik minna vaid metsikumaks, ja tõesti, järgmiseks röövitakse reisiseltskond mäekollide poolt. Mäekollid on inimesesarnased, kuid neis on suur hulk negatiivseid laenguid, muuhulgas ka pimeduselembus, millest varem juttu oli. Nende käigud asuvad väga sügaval mägede sees ja nende all, kaugel päikesevalgusest, kandes tugevat negatiivset laengut, mida rõhutatakse tekstis korduvalt (*sügaval, all*). Mäekollid on jõhkrad nagu trollid, kuid neil on täiesti oma kultuur ja nende hulk moodustab kuninga valitsuse all ühtse jõu. Kuigi ilust nad lugu ei pea, kaevavad nad osavalt tunneleid ja suudavad valmistada erinevaid esemeid. Nende toodangust moodustavad suure osa sõjariistad, mis laseb arvata, et tegemist on sõjaka rahvaga. Sama kõneleb ka asjaolu, et nad peavad orje. Kui võrrelda kirjeldatud vanaaja geograafiaga, siis just nii võidi poliitilistel põhjustel kujutada piiritaguseid vaenulikke rahvaid.

Siin valitses sügav-sügav pimedus, niisugune pimedus, millest suudavad läbi näha üksnes mäekollid, kes on harjunud eluga mägede sees. /.../ Tee viis ikka allapoole ja allapoole ja õhk läks hirmus umbseks. Mäekollid olid väga toored, näpistasid armutult ja ilkusid jubeda kivise häälega naerda. /.../ Mäekollid nimelt söövad hobuse- ja poni- ja eeslilhi (ja palju hullemaidki asju /.../ Seal hämaras sopis suurel lamedal kivil istus hiiglaslik, tohutu peaga mäekoll, tema ümber aga seisis, nii nagu mäekollidel kombeks, kirveste ja kõverate mõõkadega relvastatud valvurid. Mäekollid on julmad, alatud ja kurja südamega olevused. Kauneid esemeid nad ei valmista, kuid oskavad ometi mitmesuguseid leidlikke asju teha. /.../ Nad on meistrid vasarate, kirveste, mõõkade, pistodade, kirkade, tangide, niisamuti ka piinamisriistade valmistamise peale, ja kui nad neid ise ei valmista, lasevad nad neid oma kavandi järgi teha teistel – vangidel või orjadel, kes peavad töötama, kuni nad õhu ja valguse puudusest surevad. Pole võimatu, et nemad mõtlesidki välja mitmed masinavärgid, mis on hilisematel aegadel maailmale nuhtluseks saanud, eeskätt just teravmeelsed seadeldised, mille abil saab ühekorraga palju inimesi tappa. (Tolkien 1977: 74-76)

Mäekollide käest pääsenud, satuvad tegelased „*mägede varjus ürgmaa raja taga, päris tundmatuse piiril*“ suurte huntide, vargide kätte (Tolkien 1977: 120). Lootusestust olukorrast päästavad nad viimaks kotkad. Mõlemad üleloomulikult suured loomad, nii vargid, kui kotkad suudavad omavahel eriomases keeles suhelda. Bilbole tundub hundikeele kõla hirmus: „*nagu räägiksid nad ainult julmadest ja kurjadest asjadest*“ (Tolkien 1977: 123). Varge kirjeldatakse metsiku verejanulise kiskjakarjana, kes teevad koostööd mäekollidega. Ka nemad söövad inimesi ja korraldavad seepärast koos mäekollidega röövretki inimeste külladesse. Kotkad seevastu kannavad positiivseid laenguid nii epiteetides, kui vastandudes mäekollidele. Samuti pesitsevad kotkad „*pilvedealustes elupaikades*“, ehk kannavad maapinna suhtes tugevat positiivset laengut. „*Põhjala mägede muistne tõug oli suursuguseim kõigi lindude hulgas; nad olid uhked ja tugevad ja õilsa südamega. Mäekolle nad ei armastanud ega kartnud. /.../ Kui nad neid üldse tähele panid /.../ söötsid nad neile kallale, nii et need karjades koobastesse tagasi pagesid, ning tegid seega nende mustadele ettevõtetele lõpu.*“ (Tolkien 1977: 126) Sedapuhku vastanduvad eri liiki laengut kandvad loomad, kuid kääbiku egotsentrist mõttes on kõige olulisemad nende ühised omadused. Kui varem kohtusid reisiseltsilised inimesesarnaste olevustega, siis nüüd on tegemist isikustatud suurte loomadega.

Järgmisena kohtutakse kellegi *kõrge isiku* Beorniga. Temas on ühenduses positiivsed kui negatiivsed laengud, õrnus ja metsikus, inimesele ja loomale omane. Beorn on nahamuutja. See tähendab, et ta on vahel hiiglasuur mees, teinekord võtab karu kuju. Ta elab inimestest eraldatult, kuid harmoonias loomadega. Seltskond kardab teda, kuna „*vihase*na võib ta väga kohutav olla“ (Tolkien 1977: 128). Oma loomade eest hoolitseb ta aga hästi, suhtub neisse lugupidamisega ja mõistab isegi nende keelt. „*Ja inimesena peab ta karja ja hobuseid, kes on niisama imelised kui peremees. Nad töötavad tema heaks ja räägivad temaga. Ta ei söö neid. Ka ei küti ega söö ta metsloomi.*“ (Tolkien 1977: 139). Sama salapärane ja ebakindel nagu ta isik, on ka tema päritolu. „*Mõned ütlevad, et ta on karu, nende suurte muistsete mägikarude järglane, kes elasid seal enne hiidude tulekut. Teised väidavad, et ta on inimene, nende esimeste inimeste järeltulija, kes siin elasid, enne kui Smaug ja muud lohed sellesse maailmanurka tulid ja enne kui mäekollid Põhjalast neisse mägedesse asusid.*“ (Tolkien 1977: 138-139). Muistset päritolu, ebastabiilne ja problemaatiline isik, samaaegselt karu ja inimene, sellisena asub Beorn seni kääbiku egotsentrist kõige kaugemal.

Beorni juurest viib tee edasi läbi Sünklaane, mis peidab endas mitmeid saladusi. Mõned olendid on eluga Sünklaanes kohanenud, kuid väljastpoolt tulijale on see vaenulik

keskkond. Kõige suuremaks ohuks on metsas elavad hiiglaslikud ämblikud. Järjekordselt on tegemist inimsööjatega ja samuti suudavad nad omavahel kõnelda. Sedapuhku toimub millimaailma koleduste migratsioon kääbiku enda suurusjärku. Kaasa on toodud kõik kaheksa jalga, mürk ja kleepuvad võrgud, nagu ka nende suur hulk, tapjalikud instinktid ja primitiivsematele vormidele omane järjekindlus. Olles pärit täiesti teiselt mõõtkavalt, kaugenevad nad kääbiku egotsentrist enam kui näiteks suured kotkad või hundid. Samuti aitab võõristuse tekkimisele kaasa paljude inimeste hirm ämblike ees, ka Bilbo tunneb nende suhtes vastikust.

Kõige vastumeelsemad olid talle siiski mingid jubedad kalbed pungsilmad. „Putukasilmad,“ mõtles ta, „mitte loomasilmad, ainult et nad on justkui liiga suured.“ /.../ Siis ilmus Bilbo selja tagant välja suur ämblik, kes oli ametis uneleva ohvri kinnisidumisega, ja ründas teda. Bilbo nägi ainult eluka silmi, kuid tundis kobamisi tema karvaseid jalgu, mis püüdsid teda ikka tihedamini oma jälkidesse niitidesse mässida. /.../ See üritas ohvrit mürgitada, et teda vagaseks teha, nagu pisikesed ämblikud kärbestega talitavad. /.../ Nad häälitsevad vaevukuuldavalt krigiseval sisinal, kuid Bilbo sai paljudest nende sõnadest siiski aru. (Tolkien 1977: 167, 184, 186)

Peale ämblike elab Sünklaanes ka häid olevusi, metsahaldjaid. Reisiseltskond on haldjatega juba varem kohtunud. Loomu poolest on nad sarnased, armastavad pidutseda ja naerda. Siiski erinevad nad suuresti varem kohatud haldjatest. Nad ei ole nii targad, kuid on ohtlikumad. Samuti ei usalda metsahaldjad võõraid. Metsas on neil oma kuningriik, mis isoleerib nad muust maailmast. Nad armastavad varjulisi või hämaraid kohti, „ratsutada ja joosta kuu või tähtede valgel“ (Tolkien 1977: 199). Pimeduselembusest hoolimata kuuluvad nad *heade olevuste hulka*, nagu raamatus rõhutatakse. Neil on vägevad võluvõimed, kuid ei ole nii lihvitud, kui teistel haldjatel. Peamiselt erinevadki nad teistest haldjatest selle poolest, et kui teised on „Lääne Haldjariigis“ arenenud ja sarnastunud, siis nende puhul on paljudi jäänud iidsetest aegadest saati muutumatuks, seda küllap just maailmast irdunud eluviiside tõttu.

Pidulised olid muidugi metsahaldjad. Need ei ole kurjad olevused. Kui neile midagi ette võib heita, siis ehk usaldamatust võõraste vastu. Hoolimata oma vägevast nõiajõust, olid nad isegi noil aegadel väga ettevaatlikud. Nad erinesid Lääne kõrghaldjatest, olid neist ohtlikumad ja mitte nii targad. /.../ Laias Maailmas elasid metsahaldjad enne Päikese ja Kuu taevassetoomist kogu aeg hämaruses, hiljem aga uitasid metsades allpool päevatõusu. /.../

Pärast inimeste tulekut hoidusid nad ikka rohkem ja rohkem hämarusse ja pimedikku.

(Tolkien 1977: 199)

Metsahaldjad erinesid varem kohatud haldjatest ja kaugenesid kääbik Bilbo egotsentrist, kuid mitte nii palju kui hiiglaslikud ämblikud. Seni olid arengud toimunud seaduspäraselt, kauguse kasvades võimendus erinevus meie „absoluutse keskmise“ suhtes. Metsahaldjad ja järgmisena kohatud Järvelinna elanikud on erandiks. Nemad valmistavad ette rännuloo kulminatsiooni – kohalejõudmist. Loomulikult ei kehti loodud mudel ühelgi juhul tervenisti teksti poeetikale, lisaks rännunarratiivile on tekstis ka teisi tasandeid, mille parimaks esitamiseks tuleb mööndusi teha. Tolkien annab siiski oma prima, kirjeldades Järvelinn Esgarothi *imelikuna*. Ega see päris tavaline linn olegi. „*Suur puust sild viis välja järvele, kus laanehiiglaste tohutuist tüvedest postidele oli rajatud toimekas linn, mitte haldjate, vaid inimeste linn, kes ikka veel söandasid siin kaugel lohemäe ähvardavas varjus elada.*“ (Tolkien 1977: 225). Lohemäe vari laebki linna salapäraga. Sellel põhjusel on ka linn rajatud vee peale. Üksildane mägi piidleb Järvelinna, hoiab seda oma alatises haardes. Mõned vanemad inimesed väidavad, et on noorpõlves lohet taeva all lendamas näinud. Mägi ja sellega seotu on kõige olulisemateks motiivideks kohalikus pärimuses.

*Siis järved lausa lõõm on
ja helkjad luht ning aas,
ja tusast saanud rõõm on:
Mäe-isand troonib taas!*

(Tolkien 1977: 233)

Järvelinnast viib tee reisiseltskonna veel vaid *kõrge ja kurjakuulutava* Üksildase mäeni. Mäe sisse on rajatud iidne päkapikkude linn ja sellele annavad laenguid kaks asjaolu. Linnas peitub muistne varandus, mille pärast seltskond teele asus ja aaret valvav lohe Smaug. Varandus koosneb nii paljudest erinevatest väärismetallidest, -kividest ja -esemetest, et seda kirjeldatakse raamatus lehekülgede viisi. Lihtsam pole määrata selle hulka, kuid seda püüab kääbik siiski teha, võrdluses iseendaga. „*Kui ma ka oleksin viiskümmend korda nii suur kui praegu ja Smaug oleks taltsas nagu kodujänes, kuluks mul ometi sadu aastaid, et seda kõike sealt ära tuua.*“ (Tolkien 1977: 257). Üksildane mägi on kääbikuurust kõige kaugem koht, edasi enam ei minda, ja seetõttu võib aurtor lubada endale kõiki liialdusi. Varandust kirjeldab ta sõnadega *hindamatu* ja *kokkuarvamatu*. *Matu*-vorm näitab objekti allumatust tegevusele,

võimatust (Kitsnik 2007: 30). Siin väljendatakse tegevuste *hindama* ja *kokku arvama* võimatuse kaudu varanduse väärtuse ja hulga ülivõrret. Varandusest saab tervik, millel on teisigi väärtusi. Selle *nõiduslik võlu* suudab hullutada kõige tahtejõulisemaid, tekitada konflikte rahvaste vahel ja ajada tülili sõpru.

Lohe vägevus jääb kergelt aarde omale alla, on temagi ju üks varanduse ohvreid. Kuna seni on eelistatavalt võrreldud „absoluutset keskmist“, kääbikut elusorganismidega, siis ka lõpetatakse nii. Hiiglasliku tuldsülgava kimäärina jätab lohe varju kõik varem kohatud hingelised. Lohe isu on nii suur, et sellega ei saa võrrelda kääbikuid ega trolle. „*Möödunud ööl sõin ma ära kuus poni*“ (Tolkien 1977: 262). Samuti suudab ta kõnelda, kuid lihtsa suhtlusvahendi asemel valdab ta kõnekunsti meisterlikult ja suudab selle abil manipuleerida ja äratada kurje kahtlusi. Lohe mõjuv isiksus ja võluvõim suudavad sarnaselt kulla särale esitada tahtejõule tõsiseid väljakutseid. „*Kui Smaugi uitlev pilk, mis teda hämaruses otsis, temast üle libises, lõi ta värisema ja teda haaras arusaamatu kihu oma peidupaigast välja tormata, ennast Smaugi ees paljastada ja talle kõik üles tunnistada.*“ (Tolkien 1977: 263). Lohe mõõtmeid kirjeldatakse varandusele sarnaselt väga tugeva laenguga epiteetidega nagu *röögatu* ja *tohtu*. Teda võrreldakse loodusjõududega nagu vulkaan, maavärin, pikne ja raju, jõest läbi sumades, paneb ta selle aurustuma. Ta on nii suur, et tema kohalolekut on tunda juba eemalt. Lennates tekitab ta mürisevat heli, tema ümber levivad kuumad hoovused ja ta hõõgub punaselt. Kõik on ülivõrdes. Lohe meeled on nii teravad, et ta tunneb maitse järgi ära, kes on talle söögiks langenud poni seljas varem istunud. Tema soomusrüü on läbistamatu, kõik tema juures hävitav ja surmav. Ta võib lõhkuda kaljurahne või hävitada üksipäini terve linna. Sellega ei saa hakkama üksi varem nimetatud tegelane. Lohe asub oma ülepakutud laengutega kääbiku egotsentrist kõige kaugemal, nagu ka varandus, mida ta valvab ja mägi, milles elab. Kaugemale selles loos ei minda.

See oli punane valgus, mis ühtsoodu ikka punasemaks ja punasemaks läks. Ühtlasi oli käigus nüüd juba kahtlemata kuuma hoovust tunda. Eestpoolt tuli aurupilv, mis temast mööda hõljus ja higistama pani. /.../ Sellegipoolest kandus kaugelt alt sügavikust läbi tunneli hirmsaid hääli, mõirgamist ja trampimist, mis pani maapinna jalge all värisema. /.../ Ta kohutavat lennumürinat kuuldes liibusid päkapikud vastu rohuse terrassi seinu ja pugesis kaljurahnade varju, lootuses imekombel lohe hirmsa kütipilgu eest peitu jääda. /.../ „Mu soomusrüü on kümne kilbi paksune, mu hambad on mõõgad, mu küüned on odad, mu sabalööök on pikne, mu tiivad on raju ja mu hingus on surm!“ /.../ Röögatusega, mis inimesed kurdiks lõi, puud jalalt langetas ja kivi lõhestas, sööstis Smaug tuld pursates üles, pöördus lennul selili ja prantsatas

hävitatuna kõrgelt alla. Ta langes otse linna peale. Surmakrampides pihustas ta selle sädemeteks ja tuhaks. Kohinal mattis järv rusud. Äkki taas pimedaks muutunud öös kerkis kuupaistel taeva poole tohutu aurupilv. Kostis susin, veekeerise kohin, ja siis saabus vaikus. Nõnda said otsa Smaug ja Esgaroth. (Tolkien 1977: 250, 253, 254, 265, 294)

Iga uus ja kaugem koht oli laetud uute progressiivselt võimenduvate laengutega ning kaugenes seeläbi üha enam kääbiku egotsentrist, tema kodukohast. (Vaata: Lisa 3) Bilbo Baggins oli loo alguses oma kodu peegel, kandis keskkonnast päritud laenguid. Teekonna jooksul rikastus tema isik üha uute laengutega. Naasnud koju, ei ole ta enam see kääbik. Temas väljendub võrreldes kollektiivse egotsentriga mingi ebakõla. Ta on tükike kauget ja võõrast keset tuttavlikku ja usaldusväärset. „Aga täiesti lugupidamisväärne isik ta enam ei olnud.“ (Tolkien 1977: 354-355). Kojujõudmise motiiv kõlab väga tuttavalt. Seda esineb sageli ka teistes rännulugudes.

Tulemused ja arutelu

Varem loodud mudel on lihtsasti ülekantav rännujuttu, eriti hästi tuleb see välja fantastilist laadi loos. Rännak kaugusesse ei avaldu mitte teepikkuses või loetud sammudes, vaid üha tugevama laenguga egotsentrist lähtuvate vastanduste kaudu. Kui tekstis esineb midagi võõrast, varasemasse keskkonda sobimatut, saab lugeja aru, et poeetilises ruumis on tekkinud nihe, lugu on mööda pikkuse telge edasi arenenud. Kirjeldatud mudelit võib üldistada ka teistele rännunarratiividele, nii fiktsionaalsetele kui dokumentaalsetele. Iga rännak on kaugenemine egotsentrist, tuttavast keskkonnast, millest lähtuvad vastandused hakkavad teekonnal uusi kohti laadima.

Liikumine ilma arenguta mõjub frustrerivalt. Sellist võtet kasutatakse eksinud või lõksusoleku kirjeldamiseks. Lasteraamatust „Kääbik“ leiab näite ka sellist laadi sündmusele, kus ületatakse piir, mille taga peaks poeetika reeglite järgi asuma uus koht, eest leitakse aga seesama vana. „Nõiutud jõe olid nad küll ületanud, aga teisel pool venis rada ikka endist viisi edasi ja laanes endas ei olnud mingit muutust märgata.“ (Tolkien 1977: 174). Egotsentrist lähtuvad vastandused on nii olulised, et ilma nende markeriteta eksleb reisiseltskond poeetilises ruumis progressi saavutamata.

Moodsas maailmas võib loodud mudeli kehtivuse üle vaielda. Teisest maailma otsast on interneti teel võimalik leida inimesi, kellega tunneme suuremat lähedust, kui oma naabritega. Süsteemi on lisatud internet, „ussiaugud“, mis vahendavad informatsiooni eri ruumipunktide vahel. See muudab semantilise ruumi varasemast liigendatumaks, kuid ei muuda seaduspärade olemust. Semantiline ruum ei ole kunagi korrapärase kujuga. Seda on

aegade algusest mõjutanud kaubateed ja keskused, looduslikud barjäärid ja riigipiirid, internet muudab selle ainult liigendatumaks, nii et seda võib ette kujutada mükoriisa sarnase moodustisena. Kirjandusteostes, mille süsteemi internet ei kuulu, ei pea selle pärast siiski muretsema.

Uurimistöös analüüsiti ruumi ja subjekti vahelisi suhteid ja loodi aineülene seaduspära, mis iseloomustab nii geograafilist kui poeetilist ruumitaju. Kirjandusteose analüüsi käigus selgus, et rännunarratiiv toetub egotsentrist lähtuvatele vastandustele. Samast seaduspärast lähtuvalt võib analüüsida teisigi poeetilise ruumi suhteid. Siin tuuakse välja kaks võimalikku lähenemist.

Peale liikumise kauguses on võimalikud ka liikumised mõõtkaval. Kui kauguses võib tunnetuslik piir avalduda maailma servana, siis suurte mõõtkavaerinevuste puhul tekivad tunnetuslikult isoleeritud maailmad. Üksteisest isoleeritud maailmad võivad asuda lähestikku, isegi üksteise sees, ilma et ükski teise olemasolust teadlik oleks. Hoolimata sellest, et nad võivad lähestikku paikneda, on nende vaheline kontrast suurem, kui ruumis liikumise puhul. Eriti suured muutused leiavad aset tegelaste liikumisel mööda mõõtkava. Sarnaselt kauguses liikumisele, tuleb ka mõõtkaval liikudes määrata egotsenter, skaala null. Inimese jaoks asub egotsenter sellel mastaabil, millel tema suudab ümbritseva maailmaga kõige hõlpsamini suhelda.

Kõige tihedam suhtlus leiab aset samas suurusjärgus olevate objektidega: teiste inimestega ja inimese suuruse järgi disainitud esemetega, nagu tool, millel inimesel on mugav istuda, riiul, millelt inimene ulatub raamatu haarama või maja, millesse ta mahub elama. Inimene võib suhelda ka endast palju väiksemate objektidega, nagu sääsk, kes laskub tema kaele verd imema. Inimene lööb sääse maha ehk reageerib tema tegevusele. Sääsk on tunnetusliku piiri lähedal, ta võib verd imeda, ilma et inimene sellele reageeriks. Veel väiksemate, aga ka endast palju suuremate objektidega suhtlemiseks ei ole inimese meeled kohastunud, selle võimaldamiseks tuleb võtta kasutusele erinevad vahendid ja abinõud. Suhtlemiseks makromaailmaga võib inimene kasutada satelliite, mikromaailmaga kontakteerumiseks vajab inimene mikroskoopi. Reisi tunnetuslikult isoleeritud maailmadesse võimaldab ka ilukirjandus. Analüüsis võib kasutada järgnevaid raamatuid: Thorbjörn Egner „Sööbik ja pisik“, Annie M. G. Schmidt „Viplala lood“ või Jonathan Swift „Gulliveri reisid“.

Ilukirjandusliku võttena on kasutusel ka kaardistamata alad ehk väljapoole taju piire jäävad kaugused. Ulmekirjandus muudab kujundlikkuse või žanrielementide usutavuse huvides vähemalt üht tegelikkuse parameetrit. See võib olla ja näiteks kosmilises ulmes reeglina ongi kaugus. Kuid see võte oli kasutusel juba ammu enne „*science fictionit*“.

Peaaegu kõik kultuurid paigutavad oma „*abstraktsed ideed*“, oma jumalad kättesaamatutesse kaugustesse – kõrgustesse, et neid kaitsta. Tunnetussfääri jääv ruum on küllastunud informatsioonist, mis võib hakata häirima „*abstraktsete ideede*“ selgust ja usutavust. Sarnaselt on ka Thomas More paigutanud oma „*Utopia*“ saare kaugele turvalisse ookeanisoppi. Koos maa ja taeva kaardistamisega on sellised saared sunnitud ookeanist aina kõrgemale tõusma.

Aineülestest seoste ja paralleelide leidmine aitab konstrueerida seaduspära, mis võimaldab analüüsida poeetilist ruumi uutest aspektidest. Uurimistöö käigus selgus, et rännunarratiiv toetub egotsentrist lähtuvatele vastandustele. Erinevate teadmiste organiseerimine seaduspäraks aitab lahendada keerukaid ülesandeid ja avab uued uurimispotentsiaalid. Käesolevas töös arutleti seadupära rakendamise üle poeetilise ruumi „isoleeritud maailmades“ ja „kaardistamata aladel“. Uurimistöö käigus selgunud põhimõtetele toetudes võib aineüleseid seoseid luua ka koolipraktikas, et julgustada ja aidata õpilasi isiklike seaduspärade konstrueerimisel ning seeläbi anda hoogu nende iseseisva kriitilise mõtlemise arengule.

Kokkuvõte

Uurimistöö eesmärgiks oli konstrueerida ainevaldkondade ülene seaduspära, mis kirjeldab geograafilist ja poeetilist ruumitaju. Teoreetilise osa esimeses pooles loodi teljestik, millel kaugus (L) on vastavuses laengu tugevusega (x). Laengu tugevust märkivale teljele kanti nullpunkt ehk subjekti egotsenter. Teoreetilise osa teises pooles asetati skaala geograafilisele kaardile. Vana aja geograafide maailmapildist lähtuvalt loodi seaduspära, mille järgi laetakse egotsentrist kaugemal asuvad kohad tugevamate laengutega. Analüüsi-osas prooviti, kas seaduspära kehtib poeetilises ruumis. Selleks analüüsiti lasteraamatu „Käabik“ rännunarratiivi. Analüüsi käigus selgus, et rännunarratiiv toetub egotsentrist lähtuvatele vastandustele. Arutelus toodi välja seaduspära avamata uurimispotentsiaal. Uurimistöö on praktiline näide konstruktivistliku teooria rakendamisest ja sellele võib toetuda ka koolipraktikas.

Summary

Geography of poetic space: on example of a narrative of travel

One of the aims in Estonian education is to integrate different learning activities and results. Constructivist learning theory makes it possible for pupils to construct new knowledge based on earlier.

The aim of the study was to construct a multidisciplinary pattern that describes the sence of geographic and poetic space.

This study consists of thoretical and analytical part. In theory chapter there is created a graph, where the x-axis represents distance, the y-axis represents quantity of charge, and the pattern between. The pattern is represented on geographical map. In analysis chapter the pattern is attempted to bear upon poetic map and thereby into poetic space. A narrative of travel is analysed according to the pattern.

The narrative of travel is based on the pattern. In conclusion the pattern is in effect in poetic space as well as in georaphic. Teachers can use the standpoints of the study in practice.

Tänu sõnad

Töö autor soovib eelkõige tänada oma juhendajat Kadri Tüüri, lisamaterjalide eest Marina Grišakovat ja Erki Tammiksaart, nõustamise eest akadeemilistes sfäärides Laila Tasat ning üliõpilasi tagasiside eest.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrekselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Sander Kaasik

.....

(allkiri)

27.05.2016

Kasutatud kirjandus

- Blaut, J. M. (1993) *The Colonizers' Model of the World: Geographical Diffusionism and Eurocentric History*. New York: The Guilford Press.
- Borev, J. (1976). *Esteetika*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Crosby, A. W. (1997). *The Measure of Reality: Quantification and Western Society, 1250-1600*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jaani, J., Aru, L., Liiber, Ü., Kuusk, T. (2010). *Lõiming. Lõimingu võimalusi põhikooli õppekavas*. Tartu Ülikooli Haridusuuringute ja õppekavaarenduse keskus.
- Kitsnik, M. (2007). *Õppijakeele uurimise ja arendamise võimalusi eesti vahekeele korpuse põhjal (eituse väljendamise näitel)*. Magistritöö. Tallinn.
http://evkk.tlu.ee/pdfs/mag_too_mare.pdf
- Kraavi, J. (2012). *Postsõnastik: allegooria*. <http://www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/postsonastik-allegooria/>
- Liiv, T. (1975). Novellist, novelliteooriast ja „Dekameronist“. *Keel ja Kirjandus*, 9, 514.
- Lotman, J. (1999). *Kultuurisemiootika. Tekst-kirjandus-kultuur*. Tallinn: Olion.
- Lotman, J. (1999). *Semiosfäär*. Vagabund.
- Merilai, A., Saro, A., Annus, E. (2011). *Poeetika. Gümnaasiumiõpik*. Tartu Ülikooli Kirjastus. Põhikooli riiklik õppekava.
- Raud, R. (2013). *Mis on kultuur?. Sissejuhatus kultuuriteooriasse*. Eesti Keele Sihtasutus. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Stolovitš, L. (1976). *Esteetilise väärtuse olemus. Millega tegelevad ja mille üle vaidlevad filosoofid*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Sööt, B. (1966). *Kirjandusteooria. Lühikursus*. Tallinn: Valgus.
- Wilford, J. N. (2002). *The Mapmakers*. London: Pimlico.

Analüüsitud kirjandusteosed

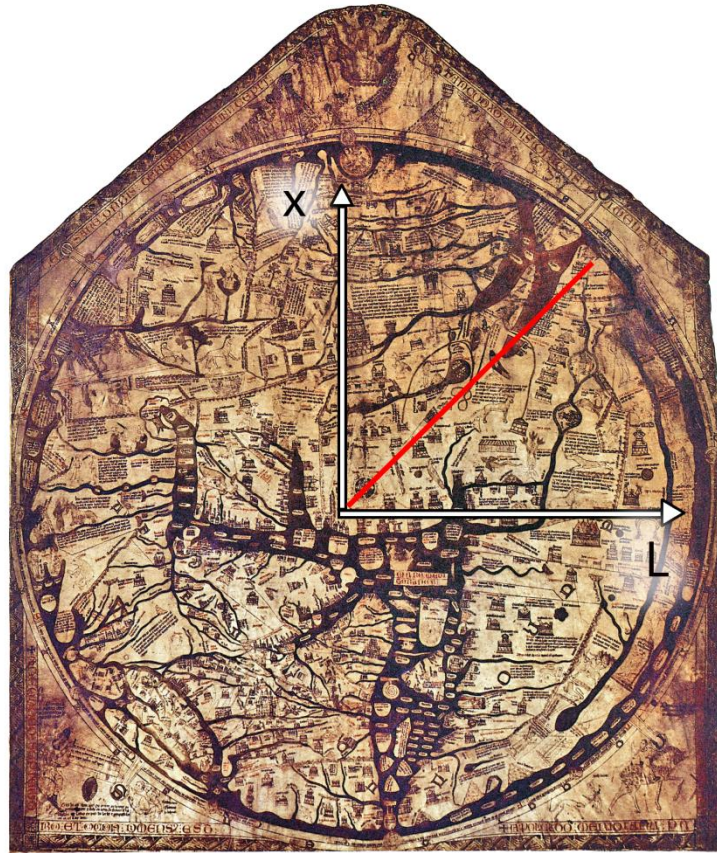
- Tolkien, J. R. R. (1977). *Käabik ehk sinna ja tagasi*. Tallinn: Eesti Raamat.

Kaardid

- Wilderland. <http://moodleshare.org/mod/folder/view.php?id=214>
- Hereford mappa mundi.
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/92/Hereford_Mappa_Mundi.jpg

Lisad

Lisa 1

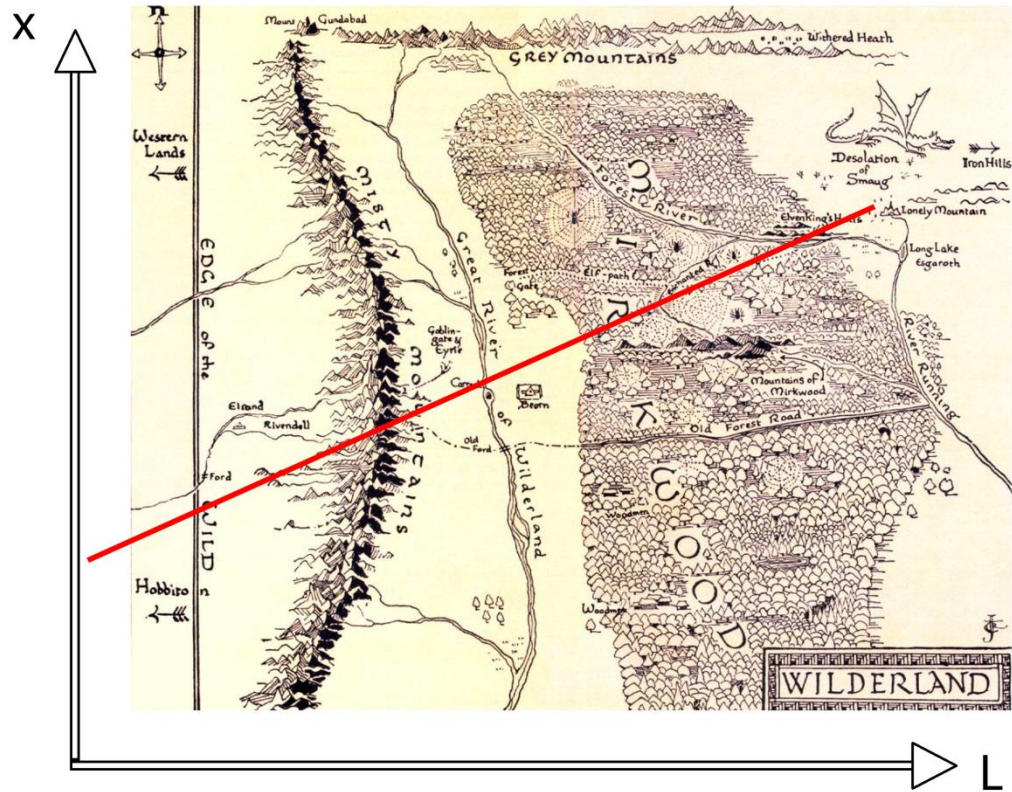
Seaduspära geograafilisel Herefordi Mappa Mundi kaardil

L – teepikkus

x – laengu tugevus

Kaardi tsentris asub Jeruusalemm.

Lisa 2

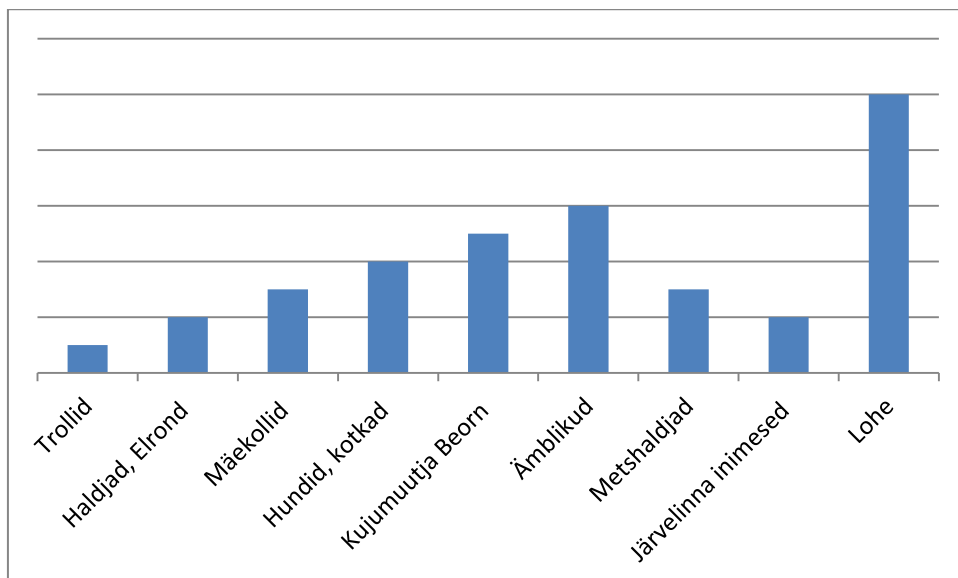

Seaduspära poeetilist ruumi kirjeldaval kaardil

L – teepikkus

x – laengu tugevus

Lisa 3

Kohtumiste laengulisus

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Sander Kaasik

(sünnikuupäev: 09.07.1992)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„POEETILISE RUUMI GEOGRAAFIA: RÄNNUNARRATIIVI NÄITEL“,

mille juhendaja on Kadri Tüür,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil,
sealhulgas

digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja

lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas

digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega

isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 27.05.2016